

Isländska rödbenor *Tringa totanus robusta* i Sydkåne

CHRISTER PERSSON

(With an English summary: Redshanks *Tringa totanus robusta* recorded in Scania, S. Sweden)

INLEDNING

Under vintrarna på 1960-talet har rödbenan *Tringa totanus* uppträtt med jämn frekvens efter den skånska väst- och sydkusten (se t.ex. B. Persson 1972). Att övervintring ägt rum har väl inte varit säkerställt i något fall; det har aldrig gått att utesluta möjligheten, att fåglarna anlänt från norr, styrda av Kattegatts och Östersjöns ledlinjer, och flugit vidare mot okända slutmål under år då väderleken varit ogynnsam för dem. Det genom ringfynd belagda övervintringsområdet för svenska *häckfåglar* sträcker sig från Engelska kanalen till Västafrika, varvid de skånska fåglarna liksom de danska stannar vid Medelhavet, medan de nordligare populationerna i stor utsträckning går till Afrika (Salomonsen 1954, Hale 1973).

Ur observationerna kan utläsas en tendens till plötsligt uppträdande i de skånska farvattenen kring årsskiftet. Om detta skall tillskrivas en ökande ornitologisk aktivitet kring helgerna, eller om det beror på att fåglarna verkligen anländer vid denna tid, har väl inte heller varit klart. Själv har jag i varje fall en känsla av att arten är försvunnen från Sydkåne en eller ett par månader på hösten, för att därefter bli synlig på nytt. I t.ex. Foteviken ser man sällan rödbenor efter september månads utgång.

De danska vinterrödbenorna hänför sig till rasen *Tringa totanus robusta* (Salomonsen 1953). Rätt länge har det förmodats, att också de svenska vintergästerna anländer från nordväst - från Island och Färöarna - och alltså tillhör samma ras. (Antagandet framföres bl.a. i översiktsbandet av *Nordens Fåglar i Färg*, red. N. Blädel, Malmö 1967). Något slutgiltigt bevis för antagandets riktighet har dock aldrig lagts fram.

I första upplagan av den danska förteckningen uppger Salomonsen (1963) vidare, att rasen *robustas* uppträdande under vintern på de

danska öarna visat ökande frekvens sedan åtminstone 1930-talet. Man borde alltså kunna räkna med möjligheten av en utvidgning av vinterområdet till södra Skånes farvatten och ett ökande antal observationer också här. Vid en genomgång av litteraturen har jag inte kunnat finna rapporter om mer än 4 exemplar vid ett och samma tillfälle (Åhus 4.12.66); i alla övriga fall rör det sig om ett eller två exemplar. Men så tidigt som 1952 finns det en uppgift om massförekomst; den 13 januari detta år såg Sven Mathiasson 26 rödbenor utanför Trelleborg (*Våra Fåglar i Norden*, del II, Stockholm 1960).

OBSERVATIONER 1974-78

Så många rödbenor som Mathiasson såg 1952 hade jag själv aldrig sett i Skåne under vintermånaderna, och det kom därför som en överraskning, när jag tillsammans med Thomas Lindblad den 30.12.74 kunde räkna in ett tjugotal rödbenor på de översvämmade ängarna norr om Lilla Hammarsnäs. I hela sydvästra Skåne var det för övrigt gott om rödbena vid samma tid.

(Förvintern hade emellertid varit mycket mild detta år, och man kan inte automatiskt utesluta övervintringsförsök av svenska, nordosteuropiska - eller isländska? - fåglar; vid Kungstorp söder om Foteviken stod samma dag minst 500 ljunpipare *Pluvialis apricaria* och 200 tofsvipor *Vanellus vanellus*. Dessa fåglar fanns kvar till åtminstone den 17 januari, en del av dem ännu längre. När brockfåglarna drog iväg mot slutet av januari i samband med en köldknäpp, försvann rödbenorna också).

Vintern 1975-76 visade sig medföra en ytterligare upptrappning av rödbenans förekomst i Sydvästskåne; aldrig tidigare hade så många fåglar uppehållit sig i området under så lång tid. Den 2.1.76 såg jag tillsammans med Birgitta Schultz den första fågeln vid Skanörs hamn. Den 6.1. observerades bl.a. 1 ex. vid

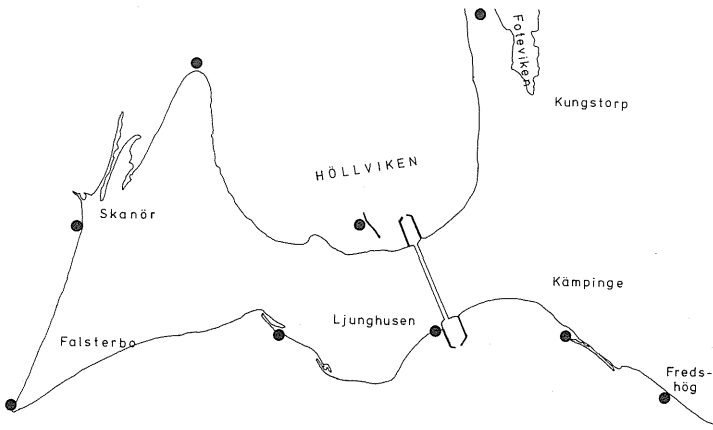

Fig. 1. Karta med de viktigaste observationslokaliteterna.
Map showing the most important localities for the observations.

Skåre och 4 ex. vid Trelleborg, från mitten av månaden uppehöll sig ett par fåglar vid Falsterbokanalerna. Den 1.2. på kvällen räknade vi på den sistnämnda lokalen 12 rödbenar och 14 kärnsnäppor *Calidris alpina*. Det rådde sträng kyla vid tillfället, och fåglarna hade flockat sig för att utnyttja ett avsnitt av tångvallen, som inte var överisat.

Tillfället var gynnsamt, och vi beslöt oss att försöka fånga ett par av fåglarna och rasbestämma dem. Det lyckades: natten mellan den 1:e och 2:e tog vi två rödbenar och två kärnsnäppor, den 3:e en, den 4:e en och den 5:e slutligen två. Den 5.2. hittades dessutom ett dött exemplar på Nabben i Falsterbo. Vid det tillfället låg temperaturen kring sex minusgrader.

Efter den 5.2. sjönk vattenståndet kraftigt, och fåglarna fick mycket stora ytor att röra sig på. Fångst var inte längre att tänka på. Det fanns dock rödbenar kvar i området till slutet av februari. Största mängd vid ett och samma tillfälle denna säsong var 23 ex. vid Ängsnäset på Skånörs Ljung den 25.12.75; samma månad sågs som mest 40 ex. i Skålderviken i nordvästra Skåne (Fåglar i Skåne 1975).

Var det talrika uppträdandet vintern 75/76 bara en tillfällighet, eller skulle det upprepas under den efterföljande säsongen? På senhösten 76 började jag söka efter rödbenar i avsnittet mellan Foteviken och Skånörs revlar, och redan den 30 oktober kröntes sökandet med framgång: i den nästan torrlagda Höllviken stötte jag på en flock på 58 fåglar (antagligen *nyanländ*; sträcksisfrorna vid Nabben visar många år en plötslig uppgång mot slutet av oktober enligt muntl. medd. från Gunnar Roos).

Efter den första observationen sågs arten regelbundet på lämpliga lokaler. När kylan slog till just före nyår flockade sig fåglarna liksom föregående år efter sydkusten; vid Falsterbokanalerna sågs som mest 11 ex. den 1.1.77 (CP, Birgitta Schultz), på Nabben i Falsterbo 20 ex. den 21.1.77 (Thomas Lindblad). Ytterligare tre fåglar fångades - den 27., 29. och 31.12. - dessutom hittades en död fågel på Nabben den 21.1.77.

Också säsongen 77/78 skall skildras här, eftersom den är av särskilt intresse. På senhösten 77 sökte jag precis som året innan rödbenan i Höllviken och Foteviken - men utan framgång. Det är troligt, att högt vattenstånd gjort att fåglarna föredragit andra områden. Det dröjde därför ända till den 5.1.78 innan jag gjorde den första observationen: 14 ex. i en flock vid Falsterbokanalerna. Åter igen var en köldknäpp utlösande faktor: det hade varit mellan tre och fyra minusgrader på natten, och svallis hade bildats i Höllviken.

Under en period med mildt väder i januari sågs blott enstaka fåglar, men den 7.2.78, när en period med svår kyla och isläggning tog sin början, ökade siffrorna hastigt för att nå upp till en ny högstnotering med 70 individer mellan Trelleborg och Skånör den 11.2.! Den största flocken var på 40 fåglar vid Kämpinge. Under en veckas tid härdade fåglarna ut under synnerligen svåra förhållanden: vid Kämpinge stod de på isen intill strandlinjen, i Falsterbo flög de antagligen ut till Måkläppen på dagarna. De sista observationerna av förmodade *robusta*-fåglar denna säsong gjordes vid Kämpinge den 2/3 (9 ex.) och i Höllviken den 11/3 (6 ex.).

Blott en fågel fångades denna vinter - den

10.2. - medan en falkslagen (troligen av sten-falk *Falco columbarius* ♀) individ hittades vid Falsterbokanalen den 21.2. Andra förluster noterades inte - trots många nattliga utflykter och regelbunden avsökning av stränderna i gryningen. (Den obetydliga fångsten skylles den tidiga isläggningen; det var omöjligt att röra sig tyst om nätterna).

UPPTRÄDANDET UNDER VINTERN

Under de första observationsåren var rödbenorna genomgående välnärda och vid god kondition. Vid ett tillfälle (Limhamn den 18.2.76) såg jag dock en fågel, som var så försvagad, att den inte kunde freda sig mot upprepade parningsförsök från en annan rödbenas sida (tidig gonadtillväxt!). Annorlunda var det vintern 77/78; fåglarna fick svårt att finna föda efterhand som isen växte ut från land, och de pinades av sandflykten i ett par hårda stormar. Direkta förluster noterades dock inte, även om två fåglar på Nabben i Falsterbo den 21.2.78 haltade och var besvärade av skroviga frostsador på fötterna.

Dagen över uppehöll sig rödbenorna gärna vid tångvallar, som hade kastats upp under hösten i samband med hårda vindar. På natten stod de tätt sammanslutna och så nära vattnet, att svallet från vågorna i normala fall nådde dem till bukfjädrarna. Vid hård vind tryckte de i hålör i tångvallen, ett beteende, som jag tidigare noterat också hos kärrensna. Då isen växte ut från land i februari 1978 ställde sig en del av fåglarna ute vid iskanten där isen fortfarande böljade till följd av våghävningen. I uppfloget varnade de alltid upprepade gånger »kivu - kivu - kivu«; klangfullt och röststarkt. Vid låg temperatur drog de in tarserna mot buken i flykten.

En av de fåglar, som fångades den 5.2.76. hade en cylindrerformad isbit, ca. 5 cm lång och 1 cm tjock, runt ena tarsen. Andra fåglar hade is på ryggfjädrarna, beroende på att vågorna hade brutit över dem under natten. Detta tycktes inte bekomma dem i nämnvärd utsträckning. Den fågel, som hade is runt tarsen, befriades från sitt påhäng, varefter den märktes individuellt, så att jag kunde känna igen den i fålt. Under en veckas tid uppehöll den sig vid Falsterbokanalen och verkade inte vara i sämre kondition än de övriga rödbenorna. En tillfällig avkylning av ett ben tycks inte ge upphov till bestående skador hos dessa hårdiga fåglar.

Fig. 2. Område mellan Fredshög och Kämpinge västerut, i bakgrunden skymtar Falsterbo. Rödbenorna gick på isen och sov ute på isranden. Datum ca. 11.2.78.

Area for wintering Redshanks. The birds spent the night at the edge of the ice.

RASBESTÄMNING AV INFÅNGADE FÅGLAR

På alla infångade fåglar mättes vinglängd (sträckt, plattad vinge), näbblängden från fjädrarna och tarslängden, de två sista åren också totallängden. Tyvärr togs tarsmättet efter en privat konvention, med intertarsalleden inbegripen - vilket betyder ett påslag med 5-6 mm på tarsus' egentliga längd. Detta mått redovisas därför inte i detalj här, och de övriga måtten framgår av följande sammanställning:

Datum	Ålder	Vinge	Näbb
2.2	1v	165/166	38
2.2	1v	167/168	38
3.2	1v	172	40
4.2	1v	169/170	41,5
5.2	1v	166	42
5.2	1v	169	43,5
5.2*	1v	160	40
27.12	1v	172/176	41
29.12	1v	165	42
31.12	1v	168/169	40,5
21.1*	-	158	-
10.2	1v	171/172	39
21.2*	1v	170	-

*död fågel (*dead bird*)

Hos fyra fåglar (27.12, 29.12, 31.12 och 10.2) uppmättes totallängderna till resp. 278, 280, 282 och 284 mm. Tars + intertarsalled upp-

mättes på tio fåglar till 50-56 mm, vilket bör reduceras till ca. 45-50 mm för att bli jämförbart med de gängse handboksuppgifterna.

Redan i fält hade det stått klart, att vinter-rödbenorna var kraftigt byggda. Vid mätningen bekräftades alltså detta intryck; måtten ligger över de gränser, som anges för skandinaviska fåglar av Witherby et al. (1940), Harrison (1944), Salomonsen (1953) och Hale (1971). Däremot stämmer de väl överens med vad samma författare uppger för rasen *robusta*. Hos Witherby heter det uttryckligen: »Fåglar med en vinglängd, som överstiger 166 mm, kan säkert föras till den isländska rasen« (övers.). Den undre gränsen för vingmättet anger Salomonsen (1953) till 159 mm, och hos Hale (1971) kan hanens vingmått sträcka sig hit; samtliga redovisade fåglar i mitt material kan alltså höras till rasen *robusta*. Näbblängden varierar inte stort från population till population; hos Hale (1971) skiljer sig medelvärdena med maximalt 3-4 mm.

(Hale (1971) dementerar däremot den symmetriska och okomplicerade bilden av *robusta* som en västlig ras; efter studium av häckningsdräkterna utnämner han den till en (stabiliserad) hybridpopulation, som uppträder på Island, i västra Sovjetunionen och Tien-Shan. Tyvärr är materialet från Sovjetunionen litet: bara 8 fåglar. »Medelvärdet« för vinglängden hos tre honor är 166 mm.

Med tanke på bl.a. Åhusobservationen 1966 måste alltså också detta område tas med i räkningen som tänkbart ursprungsområde. I en senare uppsats (Hale 1973) förlägges dock de ryska rödbenornas vinterområde med utgångspunkt från »computerfynd« till östra Medelhavsområdet, Arabiska halvön och indiska farvatten).

DISKUSSION

Delar av *robustas* fenologi är fortfarande höljda i dunkel. När anländer fåglarna till Skåne, vilken väg flyger de, och när vänder de norrut igen? Varför har antalet observationer ökat så starkt vid mitten av 1970-talet? Är skälet i första hand populationstillväxt på grund av gynnsamma förändringar i häckningsområdet (med ty åtföljande ökad konkurrens i vinterområdet), eller är det primärt vintersélectionen, som lett till utvidgning eller förskjutning av vinterområdet österut?

Uppgifter som kan ge vägledning när man diskuterar dessa frågor, får samlas ihop på skilda håll i litteraturen. I en liten meteorologisk traktat för ornitologer konstaterar Lamb (1975), att den pågående avkylningen av Nord-

atlanten och den arktiska regionen fått följder för de fågelarter, som häckar inom dessa områden. Det verkar då föga troligt, att *robusta* skulle haft ökad häckningsframgång eller flyttat fram sina positioner på Island och Färöarna (alternativt: i Sovjetunionen).

Lamb (*op. cit.*) konstaterar emellertid också, att samtidigt som somrarna i norr blivit kortare och oberäkneligare, så har vintrarna inom stora delar av Europa varit mildare än normalt. Ett område med centrum över Nordsjön och Östersjön uppvisar fem vintrar i följd efter år 1970 temperaturer över genomsnittet för perioden 1931-60. Mycket talar alltså för att det är vinterförlusterna hos *robusta*, som minskat under 70-talet, med populationstillväxt och utvidgning av övervintringsområdet som följd. (Jag förutsätter här ett samband mellan individtäthet och dispersion; om det inte existerar ett sådant samband får andra orsaker till vinterrupträdandet kring Öresund dras fram).

I spetsen för utvidgningen har ungfågellarna gått; samtliga infångade och ringmärkta fåglar har varit årsungar. En illustration till hur vintersélectionen slår är det faktum, att de två döda (ihjälfrusna?) fåglarna haft kortare vingar än genomsnittet. Bland övervintrare på nordliga breddgrader gynnas de grövsta fåglarna, de som har störst värmekapacitet i kroppen. Vikt, totallängd och vinglängd tenderar att vara större hos dessa populationer än hos sådana, som tillbringar vintern längre söderut (Bergmann's regel).

I denna fråga går Hale (1973) om igen mot den gängse meningen; han hävdar att rödbenans olika populationer inte är strikt segregerade under vintern, utan att selection till förmån för ökad storlek primärt äger rum i häckningsområdet. Som lämplig parameter föreslås lägsta temperaturen i maj månad. Kritiken mot främst Salomonsen (1955) riktar in sig på det faktum, att denne projicerat mått från häckningsområdet på vinterområdet utan att veta om olika populationer gått där sida vid sida (och med likartade förlustkvoter).

Det lilla material, som är framlagt i denna uppsats, verkar ju tala till förmån för Salomonsens tes. Mot Hale (*op. cit.*) kan den kritiken riktas, att också hans material uppvisar stora brister, exempelvis när han hänför »computerfynd« av fåglar till olika ursprungsområden (fåglar från Persiska viken till Finland osv.). Men redan tidigt i sin diskussion

konstaterar han (Hale 1973): »There can be no doubt that to some extent the Redshank is allohiemic, but whether it is sufficiently so to ensure selective adaptation of the type suggested by Salomonsen, is open to question«. Istället hävdar han - i det han ersätter en monokausal förklaring med en annan - att de småvuxna rödbenorna övervintrar längre söderut *för att* de är små; »they are not small because they winter in the south«! Självt skulle jag föredra ett synsätt som sökte förklaringen på bägge håll: både på häckningslokalen och vinterlokalen (och kanhända också på vägen mellan dem). En utvidgad undersökning av vinterrödbenorna i Öresunds- och Kattegattområdena skulle kunna ge den haltande hypotesbildningen en välkommen blodtransfusion av empiriskt material!

Skälderviken i norra Skåne tycks vara en annan viktig rastplats för vinterrödbenor, om man skall döma av observationerna. Det skulle vara intressant att få veta, om liknande koncentrationer noteras på norra Själland i december - tydande på att *robustan* anländer på bred front över norra Jylland och Kattegatt. Så länge fåglarna häruppe inte blivit rasbestämda bör man kanske inte driva spekulatjonen för långt.

Enligt årsrapporten »Fåglar i Skåne 1975« övervintrar rödbenan i Skälderviken i smärre antal, men just 1975 »anlände fåglar söderifrån redan i slutet av februari och antalet steg exempelvis till 50-60 i Skälderviken 26.2.« (Här anar jag en tyst förutsättning: fåglar av nominatrasen. Men denna anländer först en månad senare.) Just mot slutet av februari försvinner ju de övervintrande fåglarna nästan mangrant från Falsterbonäset! Här är ett argument för att de skulle vara av just isländskt/färöiskt ursprung. Ett färgmärkningsprogram, genomfört på de övervintrande fåglarna härnere, skulle antagligen kasta nytt ljus över Skälderviken-fåglarnas härkomst och målområde.

ENGLISH SUMMARY

Redshank *Tringa totanus robusta* recorded in Scania, S. Sweden.

Ten Redshanks, all 1st-winter birds, that were caught and ringed at Ljunghusen (55.24°N, 12.58°E) between 1976 and 1978 had wing-lengths between 165 and 176 mm, which beyond doubt

assign them to the race *Tringa totanus robusta*. Reasons of likelihood speak in favour of Iceland and the Faroes rather than W. Russia being the origin of the birds (cf. Hale 1971). However, final proof for this is lacking.

This is the first verified record of the race for Sweden, but the *species* has been known as a regular winter visitor to the Swedish west coast for some decades now. Five consecutive mild winters in Northern Europe during the seventies may have caused population growth and maybe also expansion of the wintering area. Two dead birds had wing lengths 158 and 160 mm - indicating the direction of selection on Redshanks wintering far to the north. Only one dead bird - taken by a falcon - was found during severe winter conditions in February 1978.

LITTERATUR

- Blædel, N. (red.) 1967: Nordens fåglar i färg. - Malmö.
- Hale, W.G. 1971: A revision of the taxonomy of the Redshank *Tringa totanus*. - Zool. J. Linn. Soc. 50: 199-268.
- Hale, W. G. 1973: The distribution of the Redshank *Tringa totanus* in the winter range. - Zool. J. Linn. Soc. 53: 177-236.
- Harrison, J. M. 1944: Some remarks upon the Western Palaearctic races of *Tringa totanus* (L.). - Ibis 86: 493-503.
- Lamb, H. H. 1975: Our understanding of the Global Wind Circulation and Climatic Variations. - Bird Study 22: 121-141.
- Lokala rapportkommittén: Fåglar i Skåne 1975. - Anser, suppl. 1.
- Persson, B. 1972: Vinterobservationer av vadare i Skåne. - Medd. SkOF 11: 7-10.
- Salomonsen, F. 1953: Isländsk Rödben (*Tringa totanus robusta* (Schiöler)) i Danmark. - Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 47: 126-128.
- Salomonsen, F. 1954: The Migration of the European Redshanks (*Tringa totanus* (L.)). - Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 48: 94 - 122.
- Salomonsen, F. 1955: The evolutionary significance of bird migration. - Dan. Biol. Medd. 22: 1-62.
- Salomonsen, F. 1963: Oversigt over Danmarks fugle. - København.
- Witherby H. F. et al. 1940: The Handbook of British Birds, Vol.IV: 329-332. - London.
- Våra fåglar i Norden, del II. - Stockholm 1960.

Manuskriptet modtaget 31. maj 1978.

Forfatterens adresse:
Ljungsättervägen 43
230 12 Höllviksnäs
Sverige